

nja drugih kolega. Amerikanci se inače žale da ih ignoriraju evropski kolege. Sarajevo, 15. listopada 1988.

M. Zovkić

U. SCHNELLE: *Wandlungen im paulinischen Denken*, Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 1989, 108 str, DM 29.80

Autor je profesor Novog zavjeta u Erlangenu, poznat po nekoliko studija iz pavlovske teologije. U ovoj knjizi istražuje tekstove sigurno Pavlovih poslanica na kojima se pokazuje promjena u Apostolovu razmišljanju. U predgovoru se distancira od Bultmanna koji je Pavlovu teologiju sveo na antropologiju i nije dopuštao misaone pomake u Apostolovu učenju koji bi bili plod iskustva i konkretnih potreba zajednica. Namjerno se služi pojmom »promjena« (Wandlungen, Veränderungen), jer taj pojam smatra »neutralnim« u odnosu na eventualni pojam razvoja, usavršavanja.

Polazište su mu autobiografski tekstovi u Gal, Fil i 1 Kor, a središnji je događaj doživljaj pred Damaskom: »Neosporno je Damask morao imati posljedice za pavlovsko razumijevanje Zakona i pavlovsko razmišljanje općenito... Pavao se poziva na Damask samo onda kada mu ljudi osporavaju apostolicitet. Kad svoju teologiju pozitivno razvija, nikako se ne poziva na Damask« (21). U relativnoj kronologiji Pavlovih poslanica odlučnu ulogu ima susret Pavla i Galiona, koji Sch. smješta u ljeto god. 51. pa je te ili prethodne godine morala biti napisana 1 Sol. Iz Efeza god. 54. ili 55. pisao bi Pavao 1 Kor. Prilično uvjerljivim razlozima (str. 26–27) brani cjelovitost 2 Kor s time da je građa poglavlja 10-13 pisana nekoliko tjedana kasnije, a cijela je poslanica nastala u Makedoniji. Iza nje bi nastala Gal u Efezu, zatim Rim u Korintu. Fil je po mišljenju Sch. ipak nastala u rimskom zatvoru (31–33). Flm također u Rimu. Sch. prihvaća samo ovih sedam poslanica kao sigurno Pavlove i na njima prati razvoj Pavlove eshatologije, stava prema Zakonu i stava prema Izraelu.

Iz 1 Sol 4,13–18 jasno je da Pavao osobno očekuje paruziju u vrijeme svoga života: »Smrt kršćana prije paruzije prema 1 Sol je iznimka, jer Pavao ubraja sebe i zajednicu među živuće o paruziji (*hemeis hoizontes* mi živući, r. 15 i 17), uvjeren da uskoro predstoji dolazak Gospodnji« (39). Prema 1 Kor 15,51–52 Pavao također računa s Isusovim dolaskom za svoga života. U 2 Kor 5,1–10 Pavao prvi puta računa da će umrijeti prije paruzije i pokazuje da jenjava kod prvih kršćana očekivanje neposredne paruzije. U Fil 1,23 i 3,20–21 Pavao čeka ishod parnice i računa da bi mogao biti osuđen na smrt, ali je uvjeren da će opet doći među Filipljane. Ovim pomicanjem naglasaka ostaje i dalje Pavlova osnovna teološka kategorija: »Schon jetzt und noch nicht – već sada i još ne.« Prema Sch. »trajno očekivanje paruzije nije dokaz protiv teze o promjenama u središnjem području Pavlove eshatologije, jer iskustvo odgađanja paruzije nije istovjetno sa zadaćom prikazivanja paruzije. Pavao je svakako vjerovao da Gospodin uskoro dolazi, ali je istovremeno u svojim eshatološkim izrekama donosio promjene primjerene zbilji« (48). Slično je s pojmom Zakona ili Tore

kod Pavla. U 1 i 2 Kor »obrezanje nije ništa i neobrezanje nije ništa, nego držanje Božjih zapovijedi« (1 Kor 7,19). Upotreba pojmova *dikaiosyne*, *dikaithenai dikaioun* nije utkana u posebno razmišljanje nad daljnjom obvezatnošću Tore. U Gal Pavao polemizira protiv judaizanta koji su željeli krštenicima nametnuti obrezanje te odlučno tvrdi da obrezanje i obdržavanje starozavjetnog kalendara nije potrebno, jer bi kršćansku slobodu ponovno pretvorilo u robovanje. U Rim mirno izlaže »svoje evanđelje« zajednici čije će usluge trebati u novom razdoblju misionarskog djelovanja. Tu pokazuje da je za spasenje dostatna djelotvorna vjera u Krista, bez djela zakona te opširno razlaže ulogu Izraela u povijesti spasenja. »Razlike između Gal i Rim upućuju na slijedeći zaključak: Pavlovo shvaćanje Zakona pokazuje svaki puta promjene koje je tražila misionarska situacija. Te promjene ipak nisu primjena neke teologije Zakona koja bi bila korijenski povezana i na situaciju primijenjena, nego svaki puta uključuju bitno nove izreke« (76).

Kad je riječ o Izraelu, 1 Sol 2,14–16 zvuči veoma strogo protiv Židova, ali je to ovisno o stanju u solunskoj zajednici. 1 Sol 10 primjenjuje kušnje pustinjaške generacije na kršćane kao opomenu. Gal 6,11–18 povlastice povijesnog Izraela prenosi na Crkvu kao »Izrael Božji«, sastavljen od krštenih pogana i Židova. Radi trajne važnosti Božjih obećanja u Rim 9–11 Pavao je modificirao pojam »Izraela« (82). Iz želje da Crkvu ne svede samo na obraćene pogane tu je razradio teologiju povijesnog i metaforičkog Izraela najavivši da će se sav Izrael spasiti, kad uđe punina pogana. U kratkom poglavlju u »o daljnjim promjenama u pavlovskom mišljenju« (88–90) Sch. navodi tekstove s micanjem naglaska u Pavlovoj antropologiji, etici i misijskoj zadaći.

Liniju stabilnosti i kontinuiteta kod Pavla sačinjava kristologija i pneumatologija. Prema svim poslanicama »Bog je u Kristovoj smrti i uskrsnuću uveo promjenu razdoblja u povijesti spasenja. Pobijedena je smrt kao eshatološki protivnik Boga te milosni dar vjere omogućuje čovjeku da se uključi u Božje spasenjsko djelo« (91). Duh omogućuje egzistenciju *en Hristo* kojom se sabire Crkva.

Ovim primjerima promjena u Pavlovoj nauci Sch. nikako ne želi relativizirati ono što Apostol uči: »Trajni elementi Pavlova razmišljanja postaju tek onda uočljivi kad se istovremeno primijete i promjene. Promjena i kontinuitet u Pavlovu razmišljanju ne trebaju se promatrati kao suprotnosti, nego ih treba shvaćati i tumačiti kao nešto što se međusobno povezuje i dopunjava... Za prikazivanje Pavlove teologije ovo znači, da se ona ne može razvijati samo oko središnjih teoloških pojmova nego treba više nego dosada uzimati u obzir povijesno mjesto pojedinih teologumena kod Pavla« (97).

Iako u popisu literature stoje 194 naslova knjiga ili članaka iz novijeg egzegetskog istraživanja Pavla, Sch. nije dovoljno pratio američku egzegezu. Prema J. A. Fitzmyeru glavni izvori Pavlove teologije su: farizejska i rabinska nauka, zatim helenizam, objava koju je Apostol dobivao, obavezna tradicija prve Crkve te konačno Pavlovo misionarsko iskustvo. Usp. R. E. BROWN i dr: *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*, KS 1980, 365–373. Sarajevo, 12. rujna 1989.

M. Zovkić